

PIERWSZE LATA TRAGEDII NA ZAMOJSZCZYŹNIE

Zeznania bohaterów

Agnieszka Semaj

I LO im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie

Losy ludności Polski były szczególnie trudne podczas II wojny światowej. Jeszcze przed napaścią Niemców, nad krajem zwiślało widmo tragedii. Później było tylko gorzej. Ludzi spotykały represje. Wielu poddało się prześladowcom, a jednak, znaleźli się również tacy, których święte, patriotyczne wartości przetrwały. Osobami, nie dającym się złamać, byli żołnierze Armii Krajowej.

Wbrew temu, co mogłoby się zdawać, tych ludzi wcale nie trzeba daleko szukać. Bohaterowi, którzy poświęcali własne zdrowie, bezpieczeństwo, a nawet życie, działali kiedyś na naszych ziemiach. Można ich było odnaleźć, m.in. na Zamojszczyźnie i w jej okolicach. To osoby, które wcale nie musiały robić tego wszystkiego. Ludzie, którzy wybrali takie życie, bowiem wybrali wolność. Wielu z nich – bezpośrednio lub pośrednio – przekazało nam swoje relacje; opowiedziało o doświadczeniach i przeżyciach. Przybliżenie Ich losów jest nie tylko wartościową nauką historii, patriotyzmu oraz życia, ale także stanowi hołd wobec nich, na który w pełni zasługują.

W obliczu Boga Wszechmogącego
i Najświętszej Maryi Panny
Królowej Korony Polskiej
kładę swe ręce na ten Święty Krzyż
znak Męki i Zbawienia
i przysięgam

być wierny Ojczyźnie Mejej
Rzeczpospolitej Polskiej,
stać nieugięcie na straży Jej honoru
i o wyzwolenie Jej z niewoli
walczyć ze wszystkich sił –
aż do ofiary życia mego.

~ Rota przysięgi AK

Pośród tak wielu tekstów skupiających się na zakończeniu wojny oraz na jej przebiegu, nietrudno – na swój sposób – przeoczyć czas poprzedzający te katastroficzne wydarzenia oraz sam jej początek. Rok 1939 był szczególnie drastyczny dla Polaków. Dobrze byłoby więc bliżej przyjrzeć się tymże wydarzeniom; przyjrzeć się samym początkom tragedii, doskonale pamiętając, jak wojna się zakończyła. Pamiętając, że Polska jest obecnie wolnym krajem, walka jej obywateli nie poszła na marne, a ich najśmielsze marzenia się spełniły.

Szczególnymi świadectwami historii są opowieści (zapisane lub przekazane ustnie) osób, które na własnej skórze doznały omawianych wydarzeń. Choć są to niezwykle przejmujące zdarzenia, stanowią doskonałe źródła – nie dość, że przybliżają drobne szczegóły z ważnych wydarzeń, to jeszcze pozwalają poczuć choć namiastkę tych emocji, towarzyszących walczącym – pośrednio lub bezpośrednio – o wolność, oddając przy tym nastrój, który im towarzyszył. Te wspomnienia są nie tylko dokumentem naukowym. Są na swój sposób podręcznikiem, uczącym życia.

Zygmunt Klukowski

Urodził się w Odessie 23 stycznia 1885 r. Jego ojciec był właścicielem apteki. Zygmunt ukończył studia medyczne w Krakowie. Podczas pierwszej wojny światowej był lekarzem wojska rosyjskiego. Po tych wydarzeniach, przeniósł się do Polski, w której pracował od 1919 r. jako dyrektor szpitala w Szczebrzeszynie, będąc na tym stanowisku do 1946 r. Dużo pracował na rzecz ludzi – nie tylko wspomagając ich jako lekarz, bowiem w 1939 r. dołączył do działalności konspiracyjnej. Był żołnierzem Związku Walki Zbrojnej, a później Armii Krajowej. Kierował Biurem Informacji i Propagandy w Zamojskim Inspektoracie AK. Nietrudno było u niego zauważyć bezinteresowność i honor. Angażował się również w literackie stowarzyszenia. Podczas drugiej wojny znów objął ludzi opieką medyczną – tym razem działał bezpośrednio w Polsce. Wykazał się odwagą, patriotyzmem oraz honorem. Ocalił życia wielu osobom. Po wojnie, zajął się nauką oraz tworzeniem literatury. Wychował kolejne pokolenia zgodnie z własnymi wartościami. Pozostawił po sobie, m.in. dziennik zeznań, który może przybliżyć choć część tego, jak trudne było jego życie.

Rok 1939

- 19 czerwca   Od kilku miesięcy żyjemy w niepewności. – Czy będzie wojna? Dopiero wczoraj w Zamościu poczułem realnie atmosferę grozy wojennej.
- 25 sierpnia   Dookoła wciąż mówi się o powołaniu do wojska. Biorą lekarzy nawet starszych ode mnie. Wszystko przemawia za tym, że wojna wisi na włosku. (...) wyczuwa się i specyficzny niepokój, który z lekka trąci możliwością paniki. (...) Chciwie chwytam wszystkie komunikaty radiowe.
- 1 września   Od rana wszędzie nadzwyczajny ruch. Wiadomość podana przez radio o rozpoczęciu działań wojennych, o bombardowaniu przez Niemców Gdyni i Krakowa wywarła piorunujące wrażenie. (...) Przypomniało mi się uczucie, jakie ogarnęło mnie w czasie pierwszej wojny światowej
- 4 września   Przed samym Lublinem (...) widać zniszczenie wywołane bombami lotniczymi. Najpierw można zauważyć powybijane w wielu domach szyby, dopiero potem zburzoną całą kamienicę i dalej znów mniejsze uszkodzenia. (...)
Trudno mi przywyknąć do obcisłego mundury, długich butów i bardzo przeszkadza mi przy chodzeniu ciężka torba z maską.
- 4 grudnia   Co będzie ze szpitalem czy go nam Niemcy nie zabiorą? – nic jeszcze nie wiemy. Ale jest to tak dalece możliwe, że nawet wynająłem dziś mieszkanie (...) Dochodzą do nas jedynie plotki lub wieści mniej lub więcej prawdopodobne, których jednak sprawdzić nie jesteśmy w stanie.
- 17 grudnia   Oby tylko sił starczyło, fizycznych i psychicznych, żeby przetrzymać to wszystko, żeby przetrzymać to wszystko, żeby się nie załamać duchowo i nie wpaść w stan bezładu i rozpaczliwej rezygnacji.

Rok 1940

- 1 stycznia Chyba nigdy jeszcze w Polsce nie było tak smutnego Sylwestra, jak w tym roku. Nie składano sobie innych życzeń jak tylko wyzwolenia z niewoli. Bo też ciąży nam ona coraz bardziej, coraz trudniej ją znosić, wszyscy żyjemy w oczekiwaniu końca, absolutnie nikt nie dopuszcza myśli, ażeby stan obecny mógł trwać dłuższy okres czasu.
- 2 stycznia Jesteśmy przygnębieni z powodu wiadomości, jakie dochodzą do nas o masowych egzekucjach w Warszawie, Lublinie i innych miastach.
- 22 lutego Wyszedłem bardzo wcześnie na miasto, aby zobaczyć drugą partię odjeżdżających na roboty do Niemiec.
- 10 kwietnia Ukazało się kilka nowych zarządzeń władz niemieckich. Wieczorem chodzić można do godz 9.
- 16 czerwca Wiadomości z Francji coraz straszniejsze. Wszyscy chodzą przybici do ostateczności, wiara w zwycięstwo aliantów została poważnie zachwiana. Co będzie dalej? Co z Polską?
- 19 czerwca Naraz o godzinie 8 (...) przyszli Niemcy. (...) Starszy żandarm trzymał w ręku całą paczkę indywidualnych nakazów aresztowania z moim na wierzchu. Przeznaczono mnie do celi numer 8 (...). Miała ona wygląd zwykłej piwnicy. (...) Zaczęliśmy powoli i ostrożnie zaglądać do sąsiednich, a nawet dalszych cel, by zobaczyć i powitać swych dobrych znajomych (...). Opowiadali mi oni, że (...) wszystkim kazano biegać 3 razy dookoła bieżni, przy czym biegających bito pałkami po nogach, po plecach, po głowie.

Ksiądz Józef Pastuszka

Urodził się 28 lutego w Rzecznówku 1897 r. Był duchownym, a poza tym, posiadał wykształcenie wyższe: był psychologiem, profesorem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i nawet piastował stanowisko dziekana Wydziału Filozofii na wspomnianej uczelni. Święcenia przyjął 1919 r. w Sandomierzu. Pod koniec lat 30. XX w. opublikował teksty, krytykujące bolszewików i nazistów, przez co zmuszony był, żeby się ukrywać przed gestapo, a poza tym, Niemcy dbali, by jego książki zniknęły z bibliotek. Jego publikacje spotkały się z dużym uznaniem nie tylko w samym Lublinie, ale i w całym województwie. Jego twórczość miała pozytywny wpływ na wielu patriotów, a losy Zamojszczyzny szczególnie go poruszyły.

Rok 1939

Przygnębiony wiadomościami i pełen przykrych przeczuć poszedłem spać późno w czwartek 31 sierpnia. Budziłem się w nocy, ale radio milczało. Około 5:30 nastawiłem radio niemieckie i od razu usłyszałem chrapliwy głos Hitlera, że wojska polskie rozpoczęły ostrzeliwanie granicy i wojska niemieckie zmuszone są do obrony. Szybko się ubrałem i wyszedłem na korytarz, gdzie spotkałem księży sąsiadów komentujących wybuch wojny.

Usłyszałem szum w powietrzu i zobaczyłem lecące na miasto samoloty, wkrótce dały się słyszeć wybuchy. Było to bombardowanie fabryki samolotów na przedmieściach Lublina. Wśród robotników byli zabici i ranni. Jednocześnie w Lublinie trwało kopanie rowów przygotowujące miasto do obrony. Uczestniczyli w nim ochoczo mieszkańcy, którzy z własnymi łopatami stawiali się do pracy.

Czesław Rossiński (pseudonim „Jemioła”)

Urodził się w lecie 1907 r. w Buzułuku. Był podporucznikiem piechoty Wojska Polskiego. Miał wykształcenie wyższe – ukończył studia na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Postanowił oddać się służbie na rzecz państwa. Został przydzielony do Okręgu Lublin Armii Krajowej. Był bardzo związany z całym województwem lubelskim. Dużo działał również na samej Zamojszczyźnie. Zmarł w Lublinie, 12 kwietnia 1945 r.

Była wojna. Na polach bitwy starły się nagromadzone siły, rozładowywały w fizycznych spięciach potencjały materialne. Lecz wojna sięgnęła głęboko w codzienne życie nie tylko tam na froncie, ale i na dalekich tyłach. Starły się nie tylko siły fizyczne, ale i światopoglądy, wartości moralne, pojęcia o celu i sensie życia. Wojna brutalnie zburzyła stary, tradycyjny gmach ustalonych pojęć i wartości. Nowe warunki wymagały nowego stosunku do zjawisk i zdarzeń oraz zmuszały do przebudowywania systemu moralnego, do korygowania pojęć o »dobrem i złem«. (...)

Tu już po raz pierwszy w małych rozmiarach zarysowało się pytanie, czy poddać się wielokrotnej przemocy, zejść do roli materiału ludzkiego, czy trwać w oporze ratując honor i godność człowieczeństwa? Czy szanować własność prywatną wyrastającą na krzywdzie innych, czy zużyć ją dla istotnie dobrych celów? (...) Śmierć albo życie. (...)

W tym czasie w Zamościu świetne interesy robił p. Płachecki, rzeźnik, Volksdeutsch, pomnażający szybko swój majątek na krzywdzie Polaków.

Zamość i jego znaczenie na początku wojny

GENERAL GOVERNMENT

LEGEND

DISTRIKT

Kreishauptmannschaft

Stadtkreis

CAPITAL

Fell Barbarossa

Tereny okupowane przez Niemców ukazane na mapie

Niestety, podczas II wojny światowej w Zamościu – tak jak i w każdym Polskim mieście – działo się wiele naprawdę tragicznych zdarzeń. W budynku Akademii Zamojskiej znalazło sobie miejsce Gestapo. Wywożono z miasta bogactwa, bombardowano budynki oraz zabijano ludzi i realizowano plan masowych przesiedleń ludności (w tym dzieci) – tzw. Aktion Zamość, co skłoniło patriotów do zorganizowania Powstania Zamojskiego.

Nie należy jednak pomijać faktu, że w okresie wrzesień – listopad 1939 r. w Zamościu, w kościele św. Katarzyny przechowywano dzieło Jana Matejki „Hołd Pruski”.

Upamiętnienie AK na Zamojszczyźnie

1 lutego 1983 r. – powołano Sekcję 9 pp Legionów AK Ziemi Zamojskiej

Choć jeszcze przed tym wydarzeniem Armia Krajowa działała na tych ziemiach, po wspomnianym dniu zaangażowanie patriotów wzrosło, a bohaterowie Zamojszczyzny stawiali odtąd znacznie większe kroki w stronę wolnej Polski.

1984 r. – zaczęto organizować spotkania w kościele garnizonowym

Utrzymywano je w duchu patriotyzmu. Funkcjonuje tam Ściana Pamięci poległych.

1989 r. – rozpoczęcie działalności Inspektoratu Zamojskiego Stowarzyszenia Żołnierzy Armii Krajowej 9 pp Ziemi Zamojskiej, a później – Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej Okręgu Zamość

Źródła:

- https://pl.wikipedia.org/wiki/Czes%C5%82aw_Rossi%C5%84ski
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_zamojskie
- <https://lubimyczytac.pl/autor/20760/zygmunt-klukowski>
- <https://gizycko.pl/armia-krajowa-i-zwiazek-sybirakow/>
- <https://stock.adobe.com/pl/search?k=white>
- <https://www.etsy.com/pl/listing/476521195/large-wall-cross-36-rustic-wood-cross>
- <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/lublin-19391944/>
- <https://lublin.gosc.pl/doc/7801599.A-jednak-wojna-Wspomnienia-z-wrzesnia-1939-roku>
- https://www.kul.pl/ks-prof-jozef-pastuszka,art_42867.html
- https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Pastuszka
- <https://kurierlubelski.pl/sagi-lubelszczyzny-boleslaw-kowalski-i-wojenne-wspomnienia-zdjecia/ar/c11-3472593>
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Zygmunt_Klukowski
- <https://muzeum1939.pl/zegnamy-plk-boleslawa-kowalskiego-ps-wicher/aktualnosci/1166.html>
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia_Zamo%C5%9Bcia
- *Dywersja na Zamojszczyźnie 1939 – 1944*, pod redakcją Dr Zygmunta Klukowskiego, t IV, Zamość 1947.
- Zygmunt Klukowski, *Dziennik z lat okupacji Zamojszczyzny (1939 – 1944)*, Zamość 2020.
- *AK - 25 lat działalności Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej Okręg Zamość – Kalendarium* Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej im. płk. dypl. Mariana Porwita, Warszawa 2017.

Dziękuję za uwagę!